

KERUEN

M.O. ÁÝEZOV
ATYNDAGY ÁDEBIET
JÁNE ÓNER
INSTITYTYNYŇ

HABARSHYSY

M.O. AUEZOV INSTITUTE
OF LITERATURE AND ART

HERALD

ИНСТИТУТ ЛИТЕРАТУРЫ
И ИСКУССТВА ИМЕНИ
М.О.АУЭЗОВА

ВЕСТНИК

№3, 76-ТОМ

2022

ISSN 2078-8134

**М.О.ӘУЕЗОВ АТЫНДАҒЫ
ӘДЕБИЕТ ЖӘНЕ ӨНЕР ИНСТИТУТЫ**

КЕРУЕН

ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫ

2005 жылы құрылған

**№3, 76-том
2022**

ISSN 2078-8134

ИНСТИТУТ ЛИТЕРАТУРЫ И ИСКУССТВА
ИМ. М.О.АУЭЗОВА

КЕРУЕН

НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ

основан в 2005 году

№3, том 76
2022

ISSN 2078-8134

**M.O.AUEZOV INSTITUTE OF
LITERATURE AND ART**

KERUEN

SCIENTIFIC JOURNAL

founded in 2005

№3, 76 vol
2022

Ғылыми журнал

Ғылыми журнал 2005
жылдан бері шығады.

Құрылтайшысы және
баспагері:

М.О. Әуезов атындағы Әдебиет
және өнер институты

Редакция мен баспагер
мекен жайы:

Заңды мекен-жайы: Қазақстан,
Алматы қ. Шевченко к-сі, 28,
050010,

Нақты мекен-жайы: Қазақстан,
Алматы қ. Құрманғазы к-сі, 29,
2-қабат, 050010,

Тел.: +7 (727) 272-74-11,
+7 (727) 300-32-45.

Электрондық пошта:
keruenjournal@mail.ru,
info@litart.kz.

ISSN 2078-8134

Жылына 4 рет жарық көреді.

Журнал 2005 жылғы
24 наурызда Қазақстан
Республикасының Мәдениет,
ақпарат және спорт
министрлігі, Ақпарат және
мұрағат комитетінде тіркелген.
Тіркеу куәлігі: 2005 жылғы 24
наурыздағы №5844-Ж.

«КЕРУЕН»

№3, 76-том, 2022

Бас редактор:

МАТЫЖАНОВ Кенжехан Ісләмжанұлы,
филология ғылымдарының докторы, ҚР ҰҒА
корреспондент мүшесі, М.О. Әуезов атындағы
Әдебиет және өнер институтының бас директоры
(Алматы, Қазақстан)

Бас редактордың орынбасарлары:

Ғылыми редактор:

ҚАЛИЕВА Альмира Қайыртайқызы, фило-
логия ғылымдарының кандидаты, М.О. Әуезов
атындағы Әдебиет және өнер институты бас
директорының ғылым жөніндегі орынбасары
(Алматы, Қазақстан)

Жауапты редакторлар:

СҰЛТАН Ертай, PhD, М.О. Әуезов атындағы
Әдебиет және өнер институты бас директорының
орынбасары (Алматы, Қазақстан)

САРСЕНБАЕВА Жансұлу Баденқызы,
магистр, М.О.Әуезов атындағы Әдебиет және
өнер институтының ғылыми қызметкері
(Алматы, Қазақстан)

Научный журнал

Журнал издается с 2005
года.

Учредитель и издатель:

Институт литературы и
искусства
им. М.О. Ауэзова.

Адрес редакции и издателя:

Юридический адрес:
Казахстан, г. Алматы, ул.
Шевченко 28, 050010,
Фактический адрес: Казахстан,
г. Алматы, ул. Курмангазы 29,
2 этаж. 050010,
Тел.: +7 (727) 272-74-11,
+7 (727) 300-32-45.
Email: keruenjournal@mail.ru,
info@litart.kz.

ISSN 2078-8134

Выходит 4 раза в год

**Журнал зарегистрирован
24 марта 2005 года в
Комитете информации
и архивов Министерства
культуры, информации и
спорта**

Республики Казахстан.

**Свидетельство о регистрации:
24 марта 2005 г. №5844-Ж.**

«КЕРУЕН»

№3, том 76, 2022

Главный редактор:

МАТЫЖАНОВ Кенжехан Слямжанович,
доктор филологических наук, член-корреспон-
дент НАН РК, генеральный директор Института
литературы и искусства им. М.О. Ауэзова (Алматы,
Казахстан)

Заместители главного редактора:

Научный редактор:

КАЛИЕВА Альмира Кайыртаевна, кандидат
филологических наук, заместитель по науке
генерального директора Института литературы
и искусства им. М.О. Ауэзова (Алматы, Казахстан).

Ответственный редакторы:

СУЛТАН Ертай, PhD, заместитель генераль-
ного директора Института литературы и
искусства им. М.О. Ауэзова (Алматы, Казахстан).

САРСЕНБАЕВА Жансулу Баденовна, магистр,
научный сотрудник Института литературы и
искусства им. М.О. Ауэзова (Алматы, Казахстан).

Scientific journal

The journal has been
published
since 2005

Constitutor and publisher:

M.O. Auezov Institute of
Literature and Art

**Address of the editorial and
publishing office:**

28, Shevchenko str., Almaty,
050010, Kazakhstan

Tel.: +7 (727) 272-74-11,

+7 (727) 300-32-45.

E-mail: keruenjournal@mail.ru,
info@litart.kz.

ISSN 2078-8134

Published 4 times a year

**The journal was registered
on March 24, 2005 in the
Committee of Information and
Archives of the Ministry of
Culture, Information and Sports
of the Republic of Kazakhstan.
Registration certificate: March
24, 2005 No. 5844-Zh.**

«KERUEN»

№3, 76 vol, 2022

Editor-in-Chief:

MATYZHANOV Kenzhekhan Islamzhanovich,
Doctor of Philology, Corresponding Member of
the National Academy of Sciences of the Republic
of Kazakhstan, Director General of the Institute of
Literature and Art named after MO Auezov (Almaty,
Kazakhstan)

Deputy Editors-in-Chiefs:

Scientific editor:

KALIEVA Almira Kairtayevna, Candidate of
Philological Sciences, Deputy Director General for
Science of the M.O. Auezov Institute of Literature and
Art (Almaty, Kazakhstan)

Responsible Editors:

SULTAN Yertay, PhD, Deputy Director General
of the M.O. Auezov Institute of Literature and Art
(Almaty, Kazakhstan)

SARSEN BAYEVA Zhansulu Badenovna, Master's
degree, researcher at the M.O. Auezov Institute of
Literature and Art (Almaty, Kazakhstan).

РЕДАКЦИЯЛЫҚ АЛҚА:

БАС РЕДАКТОР:

МАТЫЖАНОВ Кенжехан Исламжанұлы, филология ғылымдарының докторы, ҚР ҰҒА корреспондент мүшесі, М.О. Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институтының бас директоры (Алматы, Қазақстан)
Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57216628445>

БАС РЕДАКТОРДЫҢ ОРЫНБАСАРЫ:

СҰЛТАН Ермай, PhD, М.О. Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институты бас директорының орынбасары (Алматы, Қазақстан)
Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57216705450>

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫНЫҢ МҮШЕЛЕРІ:

ОМАРОВ Бауыржан Жұмаханұлы, филология ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Қазақстан Республикасы Президентінің кеңесшісі (Нұр-Сұлтан, Қазақстан)
Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57216859605>

БАЗАРБАЕВА Зейнеп Мүслімқызы, филология ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Ахмет Байұрсынұлы атындағы Тіл білімі институтының бас ғылыми қызметкері (Алматы, Қазақстан)
Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56195378100>

ЖОЛДАСБЕКОВА Баян Өмірбекқызы, филология ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА корреспондент-мүшесі, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ филология факультетінің деканы (Алматы, Қазақстан)
Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57203201994>

НЕГИМОВ Серік Нығметоллаұлы, филология ғылымдарының докторы, профессор, Л. Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық университеті (Нұр-Сұлтан, Қазақстан)
Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/results/authorNamesList.uri?st1=NEGIMOV&st2=Serik&origin=search&authorlookup>

ТЕМІРБОЛАТ Алуа Берікбайқызы, филология ғылымдарының докторы, профессор, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ қазақ әдебиеті және әдебиет теориясы кафедрасының меңгерушісі (Алматы, Қазақстан)
Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56148996000>

НҰРҒАЛИ Қадша Рүстембековна, филология ғылымдарының докторы, профессор, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық университетінің орыс филологиясы кафедрасы меңгерушісі (Нұр-Сұлтан, Қазақстан)
Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=55915843100>

ОРДА Гүлжахан Жұмабердіқызы, филология ғылымдарының докторы, доцент, М.О. Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институтының бас ғылыми қызметкері (Алматы, Қазақстан)
Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57192676955>

ҚАЛИЕВА Алмира Қайыртайқызы, филология ғылымдарының кандидаты, М.О. Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институты бас директорының ғылым жөніндегі орынбасары (Алматы, Қазақстан)
Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57213160949>

АНАНЬЕВА Светлана Викторовна, филология ғылымдарының кандидаты, доцент, М.О. Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институтының жетекші ғылыми қызметкері (Алматы, Қазақстан)

Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/results/authorNamesList.uri?st1=ANANYEVA&st2=Svetlana&origin=search&authorlookup>

ҚЫДЫР Тәрәлі Еділбайұы, филология ғылымдарының кандидаты, доцент, М.О. Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институтының жетекші ғылыми қызметкері (Алматы, Қазақстан)
Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57216896393>

ШӘРІПОВА Диляра Сафарғалиқызы, өнертану кандидаты, доцент, М.О. Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институтының жетекші ғылыми қызметкері (Алматы, Қазақстан)
Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57192097133>

ОМАРОВА Ақлима Қайырденқызы, өнертану кандидаты, доцент, Құрманғазы атындағы Қазақ ұлттық консерваториясы (Алматы, Қазақстан)
Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57210747041>

ҚАЗТУҒАНОВА Айнұр Жасанбергенқызы, өнертану кандидаты, доцент, М.О. Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институтының жетекші ғылыми қызметкері (Алматы, Қазақстан)
Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57210749637>

ТҰРМАҒАМБЕТОВА Бақыт, өнертану кандидаты, Х. Досмұхамедов атындағы Атырау университетінің доценті (Атырау, Қазақстан)
Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57212550200>

ЖҮНДІБАЕВА Арай Қананияқызы, PhD, қауымдастырылған профессор, Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық Білім Академиясының Қазақ тілі, Қазақ әдебиеті, Қазақстан тарихы зертханасының меңгерушісі (Нұр-Сұлтан, Қазақстан)
Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=55912694100>

ДАУТОВА Гүлназ Рахымқызы, PhD, қазақ әдебиеті және әдебиет теориясы кафедрасының оқытушысы (Алматы, Қазақстан)
Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57192094749>

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ РЕДАКЦИЯЛЫҚ КЕҢЕС:
БАГНО Всеволод Евгеньевич, филология ғылымдарының докторы, профессор, Ресей Ғылым академиясының корреспондент-мүшесі (Санкт-Петербург, Ресей)
Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=55788979100>

КЕНДІРБАЙ Гүлнар Турабекқызы, тарих ғылымдарының докторы, Колумбия университетінің профессоры (Нью-Йорк, АҚШ)
Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=25226509300>

СНАМОРРО Antonio Chicharro, ғылым докторы, философия және қолжазба факультетінің профессоры (Гранада, Испания) H = 2

КРАСОВСКАЯ Аксиния, филология ғылымдарының докторы, профессор, Бухарест Университеті (Бухарест, Румыния) H = 1

НИКОЛАС Мари, филология ғылымдарының докторы, профессор, Лихай Университеті (Пенсильвания, АҚШ) H = 1

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:

МАТЫЖАНОВ Кенжехан Слямжанович, доктор филологических наук, член-корреспондент НАН РК, генеральный директор Института литературы и искусства им. М.О. Ауэзова (Алматы, Казахстан)
Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57216628445>

ЗАМЕСТИТЕЛЬ ГЛАВНОГО РЕДАКТОРА:

СУЛТАН Ертай, PhD, заместитель генерального директора Института литературы и искусства им. М.О. Ауэзова (Алматы, Казахстан)

Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57216705450>

ЧЛЕНЫ РЕДАКЦИОННОЙ КОЛЛЕГИИ:

Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57213160949>

ОМАРОВ Бауыржан Жумаханович, доктор филологических наук, профессор, академик НАН РК, советник Президента Республики Казахстан (Нур-Султан, Казахстан)

Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57216859605>

БАЗАРБАЕВА Зейнеп Муслимовна, доктор филологических наук, профессор, академик НАН РК, главный научный сотрудник Института языкознания имени Ахмета Байтурсынова (Алматы, Казахстан)

Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56195378100>

ЖОЛДАСБЕКОВА Баян Омурбековна, доктор филологических наук, профессор, член-корреспондент НАН РК, декан филологического факультета КазНУ им. Аль-Фараби (Алматы, Казахстан)

Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57203201994>

НЕГИМОВ Серик Ныгметоллаевич, доктор филологических наук, профессор кафедры казахской литературы Евразийского Национального университета им. Л.Н. Гумилева (Нур-Султан, Казахстан)

Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/results/authorNamesList.uri?st1=NEGIMOV&st2=Serik&origin=search&authorlookup>

ТЕМИРБОЛАТ Алуа Берикбаевна, доктор филологических наук, профессор, заведующая кафедрой казахской литературы и теории литературы КазНУ им. Аль-Фараби (Алматы, Казахстан)

Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56148996000>

НУРГАЛИ Кадиша Рустембековна, доктор филологических наук, профессор, заведующая кафедрой русской филологии Евразийского Национального университета им. Л.Н. Гумилева (Нур-Султан, Казахстан)

Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=55915843100>

ОРДА Гульжанхан Жумабердыевна, доктор филологических наук, доцент, главный научный сотрудник Института литературы и искусства им. М.О. Ауэзова (Алматы, Казахстан)

Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57192676955>

КАЛИЕВА Альмира Кайыртаевна, кандидат филологических наук, заместитель по науке генерального директора Института литературы и искусства им. М.О. Ауэзова (Алматы, Казахстан)

Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57213160949>

АНАНЬЕВА Светлана Викторовна, кандидат филологических наук, доцент, ведущий научный сотрудник Института литературы и искусства им. М.О. Ауэзова (Алматы, Казахстан)

Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/results/authorNamesList.uri?st1=ANANYEVA&st2=Svetlana&origin=search&authorlookup>

КЫДЫР Торали Едилбай, кандидат филологических наук, доцент, ведущий научный сотрудник Института литературы и искусства им. М.О. Ауэзова (Алматы, Казахстан)

Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57216896393>

ШАРИПОВА Дилра Сафаргалиевна, кандидат искусствоведения, доцент, ведущий научный сотрудник Института литературы и искусства им. М.О. Ауэзова (Алматы, Казахстан)

Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57192097133>

ОМАРОВА Акlima Каурденовна, кандидат искусствоведения, доцент Казахской национальной консерватории имени Курмангазы (Алматы, Казахстан)

Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57210747041>

КАЗТУГАНОВА Айнур Жасанбергеневна, кандидат искусствоведения, доцент, ведущий научный сотрудник Института литературы и искусства им. М.О. Ауэзова (Алматы, Казахстан)

Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57210749637>

ТУРМАГАМБЕТОВА Бахыт Жолдыбаевна, кандидат искусствоведения, музыковед, доцент кафедры музыки и искусства Атырау Университет им. Х.Досмухамедова (Атырау, Казахстан)

Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57212550200>

ЖУНДИБАЕВА Арай Канатиевна, PhD, ассоциированный профессор, заведующий лабораторией казахского языка, казахской литературы, истории Казахстана Национальной академии образования имени И. Алтынсарина Нур-Султан, Казахстан)

Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=55912694100>

ДАУТОВА Гульназ Рахимовна, PhD, преподаватель кафедры казахской литературы и теории литературы (Алматы, Казахстан)

Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57192094749>

МЕЖДУНАРОДНЫЙ РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ:

БАГНО Всеволод Евгеньевич, доктор филологических наук, профессор, член-корреспондент Российской академии наук (Санкт-Петербург, Россия)

Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=55788979100>

КЕНДИРБАЙ Гульнар Турабековна, доктор исторических наук, профессор Колумбийского университета (Нью-Йорк, США)

Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=25226509300>

SHAMORRO Antonio Chicharro, доктор наук, профессор Гранадского университета, заведующий факультета философии и рукописи (Гранада, Испания) N = 2

КРАСОВСКАЯ Аксинья, доктор филологических наук, профессор, Бухарестский университет (Бухарест, Румыния) N = 1

НИКОЛАС Мари, доктор филологических наук, профессор, Университет Лихай (Пенсильвания, США) N = 1

EDITORIAL BOARD

EDITOR-IN-CHIEF:

MATYZZHANOV Kenzhekhan Slyamzhanovich, Doctor of Philology, Corresponding Member of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, General director of the M.O.Auezov Institute of Literature and Art (Almaty, Kazakhstan)
Profile link: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57216628445>

DEPUTY EDITOR-IN-CHIEF:

SULTAN Yertay, Ph.D., Vice-general director of M.O.Auezov Institute of Literature and Art (Almaty, Kazakhstan)
Profile link: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57216705450>

MEMBERS OF THE EDITORIAL BOARD:

OMAROV Bauyrzhan Zhumakhanovich, Doctor of Philology, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, President's advisor of the Republic of Kazakhstan (Nur-Sultan, Kazakhstan)
Profile link: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57216859605>

BAZARBAYEVA Zeynep Muslimovna, Doctor of Philology, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Chief Researcher of the Akhmet Baitursynov Institute of Linguistics (Almaty, Kazakhstan)
Profile link: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56195378100>

ZHOLDASBEKOVA Bayan Omirbekovna, Doctor of Philology, Professor, Corresponding Member of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Dean of the Philological Faculty of Al-Farabi Kazakh National University (Almaty, Kazakhstan)
Profile link: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57203201994>

NEGIMOV Serik Nygmetollayevich, Doctor of Philology, Professor of the Department of Kazakh Literature of L.Gumilev Eurasian National University (Nur-Sultan, Kazakhstan)
Profile link: <https://www.scopus.com/results/authorNamesList.uri?st1=NEGIMOV&st2=Serik&origin=searchauthorlookup>

TEMIRBOLAT Alua Berikbayevna, Doctor of Philology, Professor, Head of the Department of Kazakh Literature and Literary Theory of Al-Farabi Kazakh National University (Almaty, Kazakhstan)
Profile link: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56148996000>

NURGALI Kadisha Rustembekovna, Doctor of Philological Sciences, Professor, Head of the Department of Russian Philology L.N. Gumilyov Eurasian National University (Nur-Sultan, Kazakhstan)
Profile link: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=55915843100>

ORDA Gulzhakhan Zhumaberdievna, Doctor of Philology, Associate Professor, Chief Researcher of the M. O. Auezov Institute of Literature and Art (Almaty, Kazakhstan)
Profile link: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57192676955>

KALIYEVA Almira Kairtayevna, Candidate of Philological Sciences, Deputy Director General for Science of the M.O. Auezov Institute of Literature and Art (Almaty, Kazakhstan)
Profile link: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57213160949>

ANANYEVA Svetlana Viktorovna, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Leading Researcher of the M.O.Auezov Institute of Literature and Art (Almaty, Kazakhstan)
Profile link: <https://www.scopus.com/results/authorNamesList.uri?st1=ANANYEVA&st2=Svetlana&origin=searchauthorlookup>

KYDYR Torali Edilbay, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Chief Researcher of the M. O. Auezov Institute of Literature and Art (Almaty, Kazakhstan)
Profile link: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57216896393>

SHARIPOVA Dilyara Safargaliyeva, Candidate of Art History, Associate Professor, Leading Researcher at the M. O. Auezov Institute of Literature and Art (Almaty, Kazakhstan)
Profile link: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57192097133>

OMAROVA Aklima Kairdenovna, Candidate of Art History, Associate Professor, Kurmangazy Kazakh National Conservatory (Almaty, Kazakhstan)
Profile link: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57210747041>

KAZTUGANOVA Ainur Zhasanbergenovna, Candidate of Art History, Associate Professor, Leading Researcher of the M. O. Auezov Institute of Literature and Art (Almaty, Kazakhstan)
Profile link: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57210749637>

TURMAGAMBETOVA Bakhyt Zholdybayevna, Candidate of Art History, Senior lecturer at the Department of Music and Art of H.Dosmukhamedov Atyrau University (Atyrau, Kazakhstan)
Profile link: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57212550200>

ZHUNDIBAYEVA Arai Kanapiyevna, PhD, Associate Professor, Head of the Laboratory of the Kazakh language, Kazakh Literature, History of Kazakhstan of the I. Altynsarin National Academy of Education (Nur-Sultan, Kazakhstan)
Profile link: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=55912694100>

DAUTOVA Gulnaz Rakhimovna, PhD, Lecturer, Department of Kazakh Literature and Literary Theory (Almaty, Kazakhstan)
Profile link: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57192094749>

INTERNATIONAL EDITORIAL COUNCIL:

BAGNO Vsevolod, Doctor of Philology, Professor, Corresponding Member of the Russian Academy of Sciences (Saint Petersburg, Russia)
Profile link: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=55788979100>

KENDIRBAY Gulnar Turabekovna, Doctor of Historical Sciences, Professor of Columbia University (New York, USA)
Profile link: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=25226509300>

CHAMORRO Antonio Chicharro, Doctor of Sciences, Professor of Granada University, Head of the Faculty of Philosophy and Manuscript (Granada, Spain)
H = 2

KRASOVSKAYA Aksinia, Doctor of Philology, Professor, Bucharest University (Bucharest, Romania)
H = 1

NIKOLAS Mary, Doctor of Philology, Professor, Lehigh University (Pennsylvania, USA)
H = 1

МАЗМҰНЫ

Бас редактордың алғы сөзі.....14

Әдебиеттану

<i>Даутұлы Т., Матыжанов К.С.</i> Жаңылтпаштардың құрылымындағы ұйқастың рөлі.....	17
<i>Мәдібаева Қ.Қ.</i> Ахмет Байтұрсынұлының әдебиеттану терминдерін қалыптау ұстанымы.....	26
<i>Кажытай Б.К., Оразбек М.С.</i> Оксюморон – поэтикалық категория.....	37
<i>Әуесбаева П.Т.</i> Ауызша әңгімелердің тақырыптық-идеялық және поэтикалық сипаты.....	48
<i>Нұрдәулетова Б.И., Нұржан А.С.</i> Жерлеу орындарындағы суреттердің сакралды семантикасы (Маңғыстау аймағы мысалында).....	61
<i>Бейсенұлы Ж., Шаймерденова Қ.Қ., Мамаева Г.Б.</i> Мағжан мен Чолпан шығармашылығындағы ортақ сарындар.....	77
<i>Тұяқбаев Ғ.Ә., Тайман С.Т., Уразова А.К.</i> Мұстафа Шоқайдың эпистолярлық мұрасы.....	91
<i>Джумағалиева У.З., Демченко Л.Н., Ананьева С.В.</i> В. Михайловтың «Аспан мен жер арасындағы бір өзі...» роман-эссесі рецептивтік эстетика мән-мәтінінде.....	101
<i>Жанбершиева Ұ.Н., Оралова Г.С.</i> Сыр бойында туған аңыздардың ұлттық сананы жаңғыртудағы маңызы.....	111
<i>Ислямбекова А.К., Оздемир Н.</i> Балалар ойындарының тұлғалық даму үдерісіндегі әсері және ерекшеліктері.....	120
<i>Аубакирова Қ.Қ., Камешева Г.А., Мустафаева А.А.</i> Мәмлүктер кезіндегі әдеби ескерткіштер және «Иршәдул-мулук уәс-салатин» ескерткіші (XIII-XV ғ.).....	128
<i>Хуатбекұлы Е.</i> Балаларға арналған шығармаларда шындықты бейнелеу (Б. Әділ шығармаларының негізінде).....	137
<i>Худайбергенов Н.Д.</i> Ескен Елубаев поэзиясындағы ұлттық құндылықтар жүйесінің көркемдік ерекшеліктері.....	149
<i>Баязитов Б.Б.</i> Қазіргі қазақ поэзиясындағы психологизм.....	161
<i>Набиолла Н.</i> Таласбек Әсемқұловтың «Талтүс» романындағы фольклоризм.....	173
<i>Калижарова Ж.Т.</i> Қазақ әдебиетіндегі эпистолярлық жанрдың тарихы.....	183
<i>Сағатова Ш.Б., Юнисов Е.А.</i> Қазақ мақал-мәтелдеріндегі «ар – ұждан» концептісі.....	194
<i>Сұлтанғалиева Р.Б., Харисова Ж.Ж.</i> Әдеби шығармадағы кездейсоқ оқиғалар әлеміндегі кейіпкерлердің алеаторика мен хэппенинг ерекшеліктеріне сай бейнеленуі.....	205
<i>Карбозов Е.К., Шегебаев А.М., Қыргызбаева А.Д.</i> Қазіргі қазақ әңгімелеріндегі сакральдылық ұғым-түсініктердің көркемдік қызметі.....	216

Мәдениеттану

<i>Жұмаш А.Ы., Әбенова Ә.Е., Күлетова Ұ.А.</i> Сахна тілін оқыту әдістерінің ерекшеліктері.....	232
<i>Шарипова Д.С., Ақсақалова Ж.А.</i> Заманауи Қазақстан кескіндемесіндегі тарихи тақырыптың жаңғыруы.....	241
<i>Исламбаева З.У., Ташимова М.М.</i> Заманауи қазақ театр өнеріндегі рухани жаңғырудың көрінісі.....	249
<i>Еркебай А.С.</i> ХХІ ғасырдағы классикалық қойылымдардың сахна тіліндегі жаңашылдығы.....	262
<i>Алимкулова Ж.К., Кубеков Т.Н.</i> «Құлагер» қойылымындағы актерлердің шеберлік тәсілі және кейіпкер сомдаудың стилі.....	272
<i>Кенджақұлова А. Б., Әлжанов Ғ.М.</i> Қазіргі қазақ станокты графикасындағы фольклорлық мотивтер.....	285
<i>Әден Ж.Ш., Сансызбаева С.К.</i> Билингвизм трансмәдени коммуникация құбылысы ретінде.....	304

СОДЕРЖАНИЕ

Обращение главного редактора.....15

ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ

<i>Даутулы Т., Матыжанов К.С.</i> Роль рифм в структуре скороговорок.....	17
<i>Мадибаетова К.К.</i> Принцип Ахмета Байтурсынова образования литературных терминов.....	26
<i>Кажытай Б.К., Оразбек М.С.</i> Оксюморон – поэтическая категория.....	37
<i>Ауесбаева П.Т.</i> Идеино-тематический и поэтический характер устных рассказов.....	48
<i>Нурдаuletova Б.И., Нуржан А.С.</i> Сакральная семантика изображений в захоронениях (на примере Мангистауской области).....	61
<i>Бейсенулы Ж., Шаймерденова К.К., Мамаева Г.Б.</i> Общие направления в творчестве Магжана и Чолпана.....	77
<i>Тыякбаев Г.А., Тайман С.Т., Уразова А.К.</i> Эпистолярное наследие Мустафы Шокая.....	91
<i>Джумагалиева У.З., Демченко Л.Н., Ананьева С.В.</i> Роман-эссе В. Михайлова «Один меж небом и землей...» в контексте рецептивной эстетики.....	101
<i>Жанбердиева У.Н., Оралова Г.С.</i> Роль мифов рожденных на берегу Сыра в возрождении национального сознания.....	111
<i>Ислямбекова А.К., Ozdemir H.</i> Влияние и особенности детских игр в процессе личностного развития детей.....	120
<i>Аубакирова К.К., Камишева Г.А., Мустафаева А.А.</i> Литературные памятники мамлюкского периода и письменный памятник «Иршадудль-мулук уас-салатин» (XIII-XV вв.).....	128
<i>Хуатбекұлы Е.</i> Изображение действительности в произведениях для детей (По произведениям Б. Адила).....	137
<i>Худайбергенов Н.Д.</i> Художественные особенности системы национальных ценностей в поэзии Ескена Елубаева.....	149
<i>Баязитов Б.Б.</i> Психологизм в современной казахской поэзии.....	161
<i>Набиолла Н.</i> Фольклоризм в романе Таласбека Асемкулова «Талтус».....	173
<i>Калижарова Ж.Т.</i> История эпистолярного жанра в казахской литературе.....	183
<i>Сагатов Ш.Б., Юнисов Е.А.</i> Концепт «совесть» в казахских пословицах.....	194
<i>Султангалиева Р.Б., Харисова Ж.Ж.</i> Отражение персонажей в мире случайных событий в литературном произведении в соответствии с особенностями алеаторики и хэппенинг.....	205
<i>Карбозов Е.К., Шегебаев А.М., Киргизбаева А.Д.</i> Художественная функция концептов сакральности в современных казахских рассказах.....	216

КУЛЬТУРОЛОГИЯ

<i>Жумаши А.Ы., Абеннова А.Е., Кулетова У.А.</i> Особенности методики обучения сценической речи.....	232
<i>Шаринова Д.С., Аксакалова Ж.А.</i> Модернизация исторической темы в живописи современного Казахстана.....	241
<i>Исламбаева З.У., Ташимова М.М.</i> Отражение духовной модернизации современного казахского театрального искусства.....	249
<i>Еркебай А.С.</i> Новизна сценической речи в классических постановках XXI века.....	262
<i>Алимкулова Ж.К., Кубеков Т.Н.</i> Способ работы актеров в постановке «Кулагер» и стиль исполнения персонажа.....	272
<i>Кенжакулова А.Б., Альжанов Г.М.</i> Фольклорные мотивы в современной казахской станковой графике.....	285
<i>Әден Ж.Ш., Сансызбаева С.К.</i> Двужызычие как феномен транскультурной коммуникации.....	304

CONTENT

Editor-in-chief's address.....16

LITERARY STUDIES

<i>Dautuly T., Matyzhanov K.S.</i> Phe role of rhymes in the structure of tongue twisters.....	17
<i>Madibayeva K.K.</i> Akhmet Baitursynov's principle of formation of literary terms.....	26
<i>Kazhytay B.K., Orazbek M.S.</i> Oxymoron – poetic category.....	37
<i>Auyesbayeva P.T.</i> Thematic-ideological and poetic character of oral narratives.....	48
<i>Nurdauletova B.I., Nurzhan A.S.</i> Sacred semantics of images in burial places (on the example of Mangystau region).....	61
<i>Beisenuly Zh., Shaimerdenova K.K., Mamayeva G.B.</i> Common trends in creative activities of Magzhana and Cholpon.....	77
<i>Tuyakbayev G.A., Taiman S.T., Urazova A.K.</i> Epistolary legacy of Mustafa Shokay.....	91
<i>Dzhumagalieva U.S., Demchenko L.N., Ananyeva S.V.</i> Roman-essay by V. Mikhailov «One between heaven and earth ...» in the context of receptive aesthetics.....	101
<i>Zhanbershiyeva U.N., Oralova G.S.</i> The significance of the Syr land legends in modernizing the national consciousness.....	111
<i>Islyambekova A.K., Ozdemir N.</i> Influence and features of children`s games in the process of personal development of children.....	120
<i>Aubakirova K.K., Kamisheva G.A., Mustafayeva A.A.</i> Literary monuments in the Mamluk period and the manuscript "Irshadul-muluk uas-salatin" (13-15th centuries).....	128
<i>Khuatbekuly Y.</i> Representation of reality in works for children (Based on the works of B. Adil).....	137
<i>Khudaibergenov N.D.</i> Artistic features of the system of national values in the poetry of Yesken Yelubaev.....	149
<i>Bayazitov B.B.</i> Psychologism in modern kazakh poetry.....	161
<i>Nabiolla N.</i> Folklorism in Talasbek Asemkulov's novel «Taltus».....	173
<i>Kalizharova Zh.T.</i> The history of the epistolary genre in Kazakh literature.....	183
<i>Sagatova Sh.B., Yunissov Y.A.</i> The meaning of the «conscience» concept in Kazakh proverbs.....	194
<i>Sultangaliyeva R.B., Kharisova Zh.Zh.</i> Reflection of characters in the world of random events in a literary work according to the features of aleatorics and happening.....	205
<i>Karbozov Y.K., Shegebayev A.M., Kyrgyzbayeva A.D.</i> The artistic function of the concepts of sacredness in modern Kazakh stories.....	216

CULTURAL STUDIES

<i>Zhumash A.I., Abenova A.E., Kuletova U.A.</i> Features of the medical science of scenic speech training.....	232
<i>Sharipova D.S., Axakalova Zh.A.</i> Modernization of the historical theme in the painting of modern Kazakhstan.....	241
<i>Islambayeva Z.U., Tauumova M.M.</i> A reflection of the spiritual modernization of the modern Kazakh theatrical art.....	249
<i>Yerkebay A.</i> Novelty of stage language in classical plays of XXI century.....	262
<i>Alimkulova Zh.K., Kubekov T.N.</i> The way the actors work in the production of "Kulager" and the style of performance of the character.....	272
<i>Kenjakulova A.B., Alzhanov G.M.</i> Folklore motifs in modern Kazakh easel graphics.....	285
<i>Aden Zh.Sh., Sansyzybayeva S.K.</i> Bilingualism as a phenomenon of transcultural communication.....	304

Құрметті оқырмандар, әріптестер, достар!

Сіз «Керуен» ғылыми журналының кезекті санын ашып отырсыз.

Журнал мақалалары CrossRef дерекқорында тіркеледі және әр автордың мақаласына DOI - электронды құжаттарға сілтеме жасау үшін пайдаланылатын цифрлық объект идентификаторы беріледі. Журнал «Ұлттық ғылыми-техникалық сараптама орталығы» акционерлік қоғамның (NCSTE) Қазақстандық дәйексөздер базасында (KazBC) индекстеледі. Алдағы уақыттарда авторларды Web of Science және Scopus халықаралық дәйексөздер базасына енгізілген басылымдарда қабылданған стандарттарға сәйкес жарияланымдар дайындауға бағдарлай бастаймыз. Бұған дейін аннотация мен кілт сөздердің көлеміне қойылатын талаптар реттелген.

Журналдың редакциялық алқасына қазақстандық және шетелдік жетекші ғалымдар кіреді. Журнал авторлардың жарияланымдарының ақпараттық ашықтығы мен қолжетімділігі саясатын ұстанады; мақалалар журналдың веб-сайтында үш тілде толық мәтінді қол жетімділікпен орналастырылған.

Журналдың мақсаты- гуманитарлық ғылымдар саласындағы жаңа жетістіктердің нәтижесі бойынша ақпарат беру.

Журналдың міндеттері:

Бұрын жарияланбаған және басқа журналда жариялау үшін ұсынылмаған түпнұсқа жоғары сапалы ғылыми мақалаларды қабылдау.

Авторлық құқыққа қатысты Қазақстан Республикасы заңнамасының талаптарына және жариялау этикасы бойынша әлемдік тәжірибеде жалпы қабылданған ережелерге сүйену.

Келесі гуманитарлық ғылымдар саласындағы жаңа зерттеулерді қамту:

1. Әдебиеттану
2. Мәдениеттану

Құрметпен, «Керуен» журналының бас редакторы, филология ғылымдарының докторы, ҚР ҰҒА корреспондент мүшесі, М.О.Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институтының бас директоры (Алматы, Қазақстан) МАТЫДЖАНОВ Кенжесхан Ісләмжанұлы

Уважаемые читатели, коллеги, единомышленники, друзья!

Перед вами очередной номер научного журнала «Керуен».

Статьи журнала регистрируются в БД CrossRef и к каждой авторской статье обязательно присваивается DOI – цифровой идентификатор объекта, который используется для обеспечения цитирования, ссылки и выхода на электронные документы. Журнал индексируется Казахстанской базой цитирования (КазБЦ) АО «Национальный центр государственной научно-технической экспертизы» (НЦГНТЭ). Постепенно мы начинаем ориентировать авторов на подготовку публикаций по стандартам, принятым в изданиях, входящих в международные базы цитирований Web of Science и Scopus. Ранее уже были скорректированы требования к объему аннотации и ключевым словам.

В составе редакционной коллегии журнала представлены ведущие казахстанские и зарубежные ученые. Журнал следует политике информационной открытости и доступности публикаций авторов, статьи размещаются на сайте журнала на трех языках в полнотекстовом доступе.

Целью журнала является распространение научной информации и привлечение новых авторов. Журнал инициирует дискуссии по результатам новых достижений в области гуманитарных наук.

Задачи журнала:

Принимать оригинальные высококачественные научные статьи, ранее не опубликованные и не представленные для публикации в другом журнале.

Опирается на требования законодательства Республики Казахстан в отношении авторского права и общепринятые в мировой практике положения по публикационной этике.

Ориентироваться на охват публикаций по следующим специальностям в области гуманитарных наук.

1. Литературоведение
2. Культурология

С уважением и надеждой на сотрудничество, главный редактор «Керуен», доктор филологических наук, член-корреспондент НАН РК, генеральный директор Института литературы и искусства им. М.О. Ауэзова МАТЫЖАНОВ Кенжехан Слямжанович.

Dear readers, colleagues, associates, friends!

Here is the next issue of the scientific journal "Keruen".

Journal articles are registered in the CrossRef database and a DOI is necessarily assigned to each author's article - a digital object identifier that is used to provide citation, reference and output to electronic documents. The journal is indexed by the Kazakhstan Citation Database (KazCD) of the National Center for State Scientific and Technical Expertise JSC (NCSTE). Gradually, we begin to orient the authors to the preparation of publications according to the standards adopted in the editions included in the international citation databases Web of Science and Scopus. Previously, the requirements for the volume of the annotation and keywords have already been adjusted.

The editorial board of the journal includes leading Kazakhstani and foreign scientists. The journal follows the policy of information openness and accessibility of authors' publications; articles are posted on the journal's website in three languages in full-text access.

The purpose of the journal is to disseminate scientific information and attract new authors. The journal initiates discussions on the outcome of new advances in the humanities.

The tasks of the journal:

Accept original high quality scientific articles that have not been previously published or submitted for publication in another journal.

Rely on the requirements of the legislation of the Republic of Kazakhstan in relation to copyright and generally accepted in world practice provisions on publication ethics.

Focus on the coverage of publications in the following specialties: humanitarian sciences

1. Literary studies
2. Cultural studies

With respect and hope for cooperation, Editor-in-chief of "Keruen", Doctor of Philology, Corresponding Member of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, General Director of the M.O. Auezov Institute of Literature and Art MATYZHANOV Kenzhekhan Slyamzhanovich.

Нұрдаулетова Б.И.¹, Нұржан А.С.²

Ш. Есенов атындағы Каспий технологиялар және инжиниринг университеті,

Ақтау, Қазақстан

e-mail: nurdauletova@mail.ru, aygece@mail.ru

ORCID ID: 0000-0002-6911-6509, 0000-0002-7897-8477

ЖЕРЛЕУ ОРЫНДАРЫНДАҒЫ СУРЕТТЕРДІҢ САКРАЛДЫ СЕМАНТИКАСЫ (МАҢҒЫСТАУ АЙМАҒЫ МЫСАЛЫНДА)

Аңдатпа. Құлпытастардағы жазбалардың сыры өте тереңде жатыр. Ғалымдар эпитафияның отаны Ежелгі Греция деп санайды. Терминнің өзі гректің ἐπιτάφιος (epitaphios) – «қабір үстіндегі» деген сөзінен шыққан.

Құлпытастарға марқұм туралы жазбалар қалдырып отыру – ежелгі Шумер, Вавилон, Парсы, Египет мәдениетінде де бар үрдіс.

Біздің мақаламыздың ерекшелігі сол, бұнда құлпытастар мен сағана, кереге там, кесене қабырғаларындағы суреттер де эпитафияға жатқызылып, киелі мәтін ретінде талданады.

Мәтінге тән тақырып, ақпарат беру, хабар алмасу, тілдік және тілден тыс байланыс, таным, эмоция, экспрессия, тіпті адресат факторы да суреттердің сакралды болмысымен анықталады. Жерлеу орындарындағы суреттер туралы тарихи-этнографиялық, археологиялық зерттеулер бар, дегенмен қабірусті суреттерді жүйелі мәтін ретінде қарастырып, әдеби-тілдік, танымдық аяда зерттеудің де қажеттілігі сөзсіз. Себебі қабірустіндегі суреттер ерте замандардағы адамдардың мифологиялық таным-түсінігін, кейінгі замандағы қоғамдық ортаның тұрмыс-тіршілігін, өмір мен өлім туралы философиялық, діни көзқарастарын бейнелейтін тұтас мәтін деуге болады.

Мақалада қазіргі әдебиеттану, мәтінтану ғылымында эпитафияға берілген анықтамаларға, эпитафияның жанрлық сипаты мен мәтіндік ерекшелігі туралы көзқарастарға талдау жасалынады.

Ерте дүниедегі қабірусті жазбалары мен сурет-бейнелері және кейінгі дәуірлердегі жерлеу орындарындағы суреттер (петроглифтер) салыстырылады, түркі халықтарына тән таным-түсінік, оның қазақ халқының салт-дәстүрінде сақталған іздері қабірусті суреттері арқылы түсіндіріледі. Қабірусті суреттері тұтас мәтін ретінде адресат факторымен байланысты қаралады.

Кілт сөздер: жерлеу орындарындағы, қабірусті, петроглифтер, адресат факторы, мәтін, эпитафия, мәтіннің семантикалық кеңістігі.

Кіріспе. Ежелгі Мысыр перғауындарын жерлеген пирамидалардың ішкі қабырғасына қашалып жазылған «Пирамида мәтіндері», Орта патшалық кезіндегі саркофагтарға жазылған «Саркофаг мәтіндері», Жаңа патшалық кезеңінен Ежелгі Мысыр тарихына дейінгі жерлеу мәтіндерін қамтитын «Өлілер кітабы» – жазба мәдениеттің алғашқы баспалдағы болып табылады. Олай болса, адамзаттың жазуға деген сұранысы о дүние мен бұл дүниені байланыстыруға арналған қабір басындағы мәтіндерді туғызды.

Түркілердің Білге қаған, Тоныкөк, Естеміс қаған тәрізді айтулы тұлғаларының құлпытастарында қашап қалдырған жазбалары эпитафия жанрының ең шырқау биігін танытса керек.

Эпитафия XVI ғасырдан бастап Францияда әдеби жанр ретінде қалыптасып, дами бастаса, қабірусті жазбаларға әуестенушілік Ресейге XVII ғасырда келіп жетті.

Қабірүсті жазбалардың көлемі, мазмұны, мақсаты әр кезеңдерде өзгеріп, дамып, қайта құлдырап отырғаны байқалады. Алғашқы кезеңдердегі эпитафиялар марқұмның тіріде жасаған қызметі, атақ-абыройы туралы жырлар, жақындарының қайғысын білдіретін мұнды өлеңдер түрінде болды. Қабір басына келген, өтіп бара жатқан жолашыларға арнау, өсиет сөздер, діни аяттар бірде қысқа, бірде ұзақ өлең не қарасөз мәтіндермен берілді.

Европада эпитафияның әдеби үрдіске айналғаны соншалықты, танымал адамдардың қабірүсті жазбаларын өздері дайындап кеткен жайлары да кездеседі. Эпитафиялар тек мұнды, қайғылы мәтінмен емес, кейде әзіл, әжуа түрінде де берілді. Ал түркі халықтарында құлпытастарды пиктографиялық сурет-сызбалармен, рулық таңбалармен, эпитафиялармен безендіру Шумерлерден, Күлтегін, Тоныкөк заманынан келе жатқан дәстүрлі мәдениет, оның сан ғасырлық тарихы бар. Қазақ эпитафияларындағы Құран аяттары, сүрелер, хадистер, марқұмның тегін көрсету, тірілерге өсиет қалдыру - Орта Азия мұсылмандарына тән дәстүр. Бұндай эпитафияларда дүнияуи сөз жазылмайды (мысалы, батыстық эпитафиялардағы сияқты), тек киелі сөздер ғана беріледі. Біз зерттеген Маңғыстау эпитафиялары да сол дәстүрдің бір көрінісі.

Эпитафияның сипаты, шығу тегі, жанры, тіпті эпитафияға жататын мәтін түрлері деген мәселеде зерттеушілердің пікірі жан-жақты. Эпитафияны әдеби жанр ретінде немесе әдеби мәтіннен мүлде бөлек қабір басындағы хабарлама ретінде қарастыратын, эпитафиялық мәтіндерді дискурстық сипатта, сакралды әлем мен күнаһар дүниенің арасын байланыстырушы адресат факторы ретінде талдайтын зерттеулер бар.

Зерттеуші Ложкова қабірүсті жазбаларының кейде қайтыс болған адамның (жерленген марқұмның) атынан өтіп бара жатқан жолаушыға арнап айтылатынын жазады. Эпитафиялардың мұндай түрлерінің стильдік құрылымы барынша күрделі, себебі, мәтіндегі ойдың иесі формалды түрле – өлген адам. Бірақ мәтінді құрастырған оның өзі емес, оның жақындары, достары т.б. болуы мүмкін. Соған сәйкес марқұмның ішкі ойы, сезімі, уайым-қайғысы оқырманға шынайы түрде емес, марқұмның кейпіне енген «мәтін авторының» атынан айтылады. Нәтижесінде екі бейне, екі түрлі сана иесінің біртұтасуы шығады, бірі арқылы екіншісі көрініс табады. Эпитафияның тағы бір күрделі құрылымына марқұмның тірі кезінде өз моласына өзі дайындап кеткен жазбаларын жатқызуға болады. Бұл жерде субъект біреу, бірақ сезімдік күй екі түрлі: бір жағынан сөйлеп отырған тірі адам, екінші жағынан ол ертеңгі өлік, басқа әлемге аттанушы. Ол тірі бола тұрып, өзінің өлген күйіндегі қайғылы халді сезінуі, соны мәтінге түсіруі тиіс (Ложкова, 2018: 58-62).

Эпитафияның құрылымын күрделендіре түсетін келесі бір субъект – қабір жанынан өтіп бара жатқан бейтаныс жолаушы, ғылыми тілмен айтқанда, қабылданатын сананың тасымалдаушысы. Оның мәтінге қатысты әсері (реакциясы) формальды түрде берілмейді, бірақ мәтіннің бүкіл мазмұны осы субъектінің (жолаушының) эмоциональды әсеріне бағытталады. Сол арқылы қабірдегі жазбаны оқушы мен іс жүзіндегі әдеби шығарманың оқырманын салыстыруға болады. Олар бір-біріне ба- рабар емес, дегенмен оларды жақындататын бір нәрсе бар, екі оқырман да мәтінді қабылдау арқылы өзі да байқамастан, шартты түрде мәтіннің адресатына айналады,

қабірусті мәтінінің әсерлілігін өзінің қайғылы көңіл-күйімен байыта түседі. Осындай күрделі құрылым арқылы әдеби эпитафиялардың ауқымы кеңиді.

Материалдар мен әдістер. Зерттеудің деректік көзі ретінде авторлардың 2018 және 2020 жылдардағы далалық экспедиция материалдары, экспедиция мүшелерінің есептерінде көрсетілген ғылыми талдаулары пайдаланылды. Маңғыстау жерлеу орындарындағы құлпытастарда, сандықтастарда, кесене қабырғаларында бейнеленген сакралды суреттерді далалық экспедиция нәтижелері бойынша зерттеу үшін ауызша және жазбаша деректерді қатар қолдану әдісі, сонымен қатар, тарихи-этнографиялық, тілдік-этимологиялық талдау, салыстыру, интерпретация әдістері қолданылды.

Зерттеу нәтижесі. Э.Б. Арутюнян эпитафия мәтіндерінің барлық уақытта сыртқы өмірге және оқуға арналмағандығын айтады, мәселен, Батыс Норвегиядан табылған V және VII ғасырларға жататын жазуы бар плиталар қабірге мәтіндері төмен қаратылып көмілген. Автор сол арқылы ежелгі эпитафиялардың жерлеу рәсіміне киелілік сипат беретінін айта келіп: «Таким образом, текст на могильной плите, табуированный для прочтения, усиливал сакральный характер ритуала и олицетворял собой границу между сакральным и профанным мирами» (Арутюнян 2008: 143), – дейді. Осы сияқты жасырын мәтіндер қазіргідей өсиет түрінде емес, кейде қарғыс түрінде де болған. Э.Б. Арутюнян, сондай-ақ, осындай жасырын мәтіндердің магиялық қызметі болғандығын, қабірді ашып, марқұмды мазалаған адамды қарғау немесе бақытсыздыққа ұшыраудан сақтандырған жалыныш мазмұнды мәтіндердің де болатынын жазады. Осы мақаласында зерттеуші Э.Б. Арутюнян қабірусті жазбалары мен эпитафия бір-бірімен барабар емес дейді. Зерттеушінің пікіріне сүйенсек, құлпытастардағы марқұмның аты-жөні, туған, өлген жылдары, түркі халықтарына тән рулық таңбалар, тіпті құлпытасты қойған адам, моланы (там, кесене т.б.) салған, безендірген ұстаның, шебердің аты-жөні де эпитафияға жатпайды.

Егер эпитафияның мақсаты – тірілерге өлілер туралы өсиет қалдыру болса, онда қабір не құлпытастың әрбір компоненті осы мәтіндік құрылымды жасауға қатысады деп түсінеміз. Ол вербалды немесе бейвербалды компоненттер болуы мүмкін.

Осыдан келіп, эпитафияның мазмұны, құрылымы неден тұрады деген сұрақтар да туындайды. Осы орайда Ложкованың пікіріне ерекше назар аударғымыз келеді: «Безендірулер – қабірусті ескерткіштерінің құрамдас бөлігі, онан тыс бола алмайды. Осы ерекшелігіне қарай қабірдің безендірілуін де қабірусті жазбаларына, эпитафияға жатқызуға бола ма? Түрлі талдаулар жүргізе келіп, қабірусті құлпытастарды тұтасымен эпитафияға жатады деген қорытынды шығаруға болады». (Ложкова, 2018: 58). Егер біз қабір басындағы жазуларды ғана емес, құлпытастардың формасын (зооморфты (ат, қой, арқар), антропоморфты (адам, сәлде, шалма, тәж т.б) немесе сәндеп-безендірілуін (құлпытастарға салынған суреттер, сызбалар, таңбалар) де марқұм туралы қандай да бір мағлұмат беретін киелі мәтін ретінде қабылдасақ, онда, әрине, бұларды да эпитафияның түрлері ретінде қарастыруға болады.

Талқылануы. Маңғыстау мен Үстірт аймағы жерлеу орындарынан XVIII ғасырдың аяғы мен XIX ғасырдың басында белгілі бола бастаған, ғылымда «петроглиф» деп аталатын суретті бейнелер туралы С. Әжіғалидің «Генезис традицион-

ной погребально-культовой архитектуры Западного Казахстана» және З. Самашев пен Ж. Жетібаевтың «Қазақ петроглифтері» еңбектерінде тарихи, археологиялық, этнологиялық, этнографиялық, өнертанымдық тұрғыдан жан-жақты талдау жасалған. Қазақ петроглифтерінің зерттелуі, типологиялық жіктелуі, генезисі, семантикасы т.б. осы аталған еңбектерде баяндалғандықтан, тоқталып жатпаймыз. Біздің мақаламызда мақала авторлары ұйымдастырған далалық экспедициялардың материалдары негізінде жерлеу орындарынан анықталған сюжетті суреттер (бейнелер) қабірүсті мәтіннің (эпитафияның) бір түрі ретінде мәтінтану теориясы негізінде қарастырылады.

Жоғарыда аталған еңбектердегі типологиялық талдау қорытындысына және зерттеу материалдарымызға сүйеніп, Маңғыстау жерлеу орындарындағы суреттерді төмендегідей тақырыптарға бөлдік: 1. Адамдардың бейнесі (өте сирек); 2. Жан-жануар (түйе, жылқы, арқар, таутеке, арлан бөрі, жолбарыс, арыстан); 3. Қару-жарак (найза, садақ, жебе, қорамсақ, қанжар, пышақ, айбалта, шиті мылтық), ат әбзелдері; 4. Шаруашылық, кәсіппен байланысты бұйымдар (қайшы, тарақ, қысқаш, балта, малға таңба басатын құрал т.б.); 5. Киім (аяқ киім, бас киім), әшекей түрлері (әйелдердің сырғасы, өңіржиегі, ер адамның белбеу-кісесі), ыдыс-аяқ (самаурын, шай-аяқ, аққұман, маңғыстауша, дүмше (бұндай суреттер ХІХ ғасырдың аяғы, ХХ ғасырдың басындағы кереге, күмбезтамдарға салынған, орыс мәдениетінің ықпалын көрсетеді); 6. Культтік бейнелер («ашық алақан», құран салатын қоржын).

Ж.К. Таниева қазақтың рулық таңбаларын зерттеуге арналған еңбегінде зерттеушілердің Қазақстанның шығыс бөлігінен табылған жартастарда, тас стеллада, ерте орта ғасыр ыдыстарында бейнеленген тау ешкілерін таңба тәрізді белгілерге жатқызатынын, себебі мүйіздің, бастың, дененің схемалық түрде жасалған фигуралары басқа жерлеу орындарындағы стеллаларға салынған таңбаларға қатты ұқсайтынын жазады (Таниева, 2007: 119). Расымен де, жерлеу орындарындағы (қабірүсті құлпытас, сандықтастардағы, кереге там, күмбез там қабырғаларындағы) суреттер бір кездерде жазудың орнына жүрген, мағыналық таңбалар болуы әбден мүмкін. Мысалы, С.Ажигали таңбатануда «хан таңбасы» аталатын таңбаны бір қазыққа (бағанға) байланған қос аттың (құрбандыққа арналған) культтік бейнесіне ұқсатады (Ажигали, 1994: 149-150). Ғалымның ғылыми пайымдаулары бойынша, атты құрбандыққа шалу немесе оны қайтыс болған иесімен бірге көму – энеолит кезеңіндегі адамдардың мифологиялық танымында бар. Ол еуразияны мекендеген көшпелілердегі жылқыны күн тәңірімен, о дүниемен, ат байлайтын бағанды «әлемдік дүние ағашымен» байланыстаратын жылқы культіне негізделген. Мола басындағы ат байлайтын баған бейесі Қазақстанның кейбір өңірлерінде ХІХ ғасырдың аяғына дейін сақталған. Олар қазақтың киіз үйінің жанына орнатылатын ат байлайтын бағанның баламасы екені сөзсіз. Оған мысал ретінде Үстірттегі Бекет Ата және Абат-Байтақ қорымдарынан табылған баған тәрізді ағаш құлпытастарды айтуға болады. *Құлпытас – құрбандыққа арналған аттарды байлайтын баған – дүние ағашы* ертедегі адамдардың мифологиялық танымындағы құрбандық бағаны – өмір ағашы идеясының кейінгі стеллалардағы эволюциясына куә болады дейді (Ажигали, 1994: 123-143).

Адам баласы тарихындағы алғашқы жазу – сурет түрінде дүниеге келіп, кейін таңбаға айналғандығы туралы пікір дау тудырмаса керек. Адамзат тарихы

таңбаланған ең алғашқы дерек Франциядағы Перигё қаласына жақын орналасқан Ласко үңгірі қабырғаларындағы «Аңшылық» атты сурет екен. Ғалымдар бұл таңба-сурет біздің ғасырымыздан қырық екі мың жыл бұрынғы адамзат санасының өркендеуін танытатынын айтады. Олай болса, жартастардағы, қабір басындағы суреттерді адамзаттың таным-түсінігінен, өмір-тұрмысынан хабар беретін тілсіз мәтіндер ретінде қарастыруға әбден болады.

3. Самашев пен Ж. Жетібаевтың төмендегі пікірі біздің осы ойымызды бекіте түседі: «Сонау жоғарғы палеолит дәуірінде пайда болып, қазіргі заманға келіп кеткен жартастағы суреттер мен жазу-сызулар – бір жағынан, оларды салған адам баласының рухани жан-дүниесін көрсететін «ашық аспан астындағы галерея» болса, ал екінші жағынан, өткен дәуірлер мен қоғамдар тарихы үшін теңдессіз дерек көздерінің бірі болып табылады» (Самашев, Жетібаев, 2005: 3).

Маңғыстау жерлеу орындарында жекеленген тұлғаларға салынған кесене қабырғаларында, құлпытастарда, сандықтастарда *жылқы, түйе, арқар, таутеке, арыстан, жолбарыс*, егер жерленген ер адам болса, бес қару түрлері немесе марқұмның кәсібіне байланысты *қайшы, тарақ, етік* т.б., діни тұлғалар болса, *ашық алақан, құран салатын қоржын* т.б. ойып, қашап, бедерлеп салынған (9-10-11-12-13-14-15-16-17-суреттер).

9-сурет. Тұмар тағылған ат. Шекем Мейіз (XIX ғ.) Маңғыстау обл

10-сурет. Кесене қабырғасына салынған жылқылар
Қарауылкүмбет (XIV ғ.) Маңғыстау облысы.

11-сурет. Қатепті нар
Шекем Мейіз (XIX ғ.) Маңғыстау облысы)

12-сурет. Мойнында белгісі бар қос өркешті түйе
Шекем Мейіз (XIX ғ.), Маңғыстау облысы

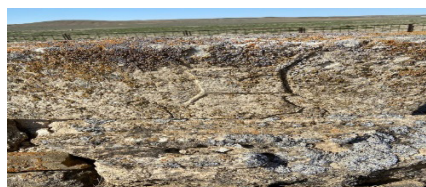
13-сурет. Айға атылған арлан бөрі
Күйеу там (XVI-XVII ғғ), Маңғыстау обл.

14-сурет. Арқарлар және ашық алақан бейнесі
Күйеу там (XVI-XVII ғғ), Маңғыстау обл

15-сурет. Құлпытастағы суреттер
Белтұран (XI-XV ғғ), Маңғыстау обл.

17-сурет. Құлпытасқа бедерленген
Құрған салатын қоржын

Егер біз тастағы суреттерді көркем туынды ретінде қарастырсақ, әрбір көркем шығарма (туынды) дүниені тану мен ұйымдастырудың индивидуалды-авторлық концепциясын танытады. Автордың (сол арқылы адамзаттың) дүние туралы ұғымы, білімі көркем шығарма арқылы белгілі бір танымдық жүйе түрінде адресатқа беріледі. Сонда көркем мәтінде дүниені концептуализациялау, бір жағынан, дүние бейнесін құрудың (дүние моделін жасаудың) әмбебап заңдылықтарына бағынса, екінші жағынан, жеке-дара, тіпті қайталанбайтын қиялдағы идеялардың табиғатын танытуға ат салысады. Дүниенің концептуалдық бейнесінің (суретінің) екі жағы – индивидуалды және әмбебап сипаты бір-бірімен барлық уақытта сәйкесе бермеуі, тіпті мүлде сәйкеспеуі мүмкін Сондықтан көркем мәтінге концептуалды талдау жасау: біріншіден, мәтіндегі кілт сөздерді табу, екіншіден, мәтіннің семантикалық кеңістігіндегі базалық концептілерді анықтау, үшіншіден, базалық концептілер арқылы танылған концептуалдық кеңістікті сипаттау түрінде жүргізілуі тиіс (Гальперин, 1981:133).

Антропологиялық және когнитивтік лингвистиканың аясында мәтін семантикасы туралы мәселе күрделеніп, кеңейе түсті. Мәтіннің мағыналық құрылымын зерттеудің түрліше қырлары пайда болды. Соның ішінде қазіргі кезде көптеген зерттеушілердің назарын аударып отырған *мәтіннің семантикалық кеңістігі* мәселесі деуге болады. Кеңістік категориясында мәтін таңбалық және мағыналық бірліктерде танылады. Бұндай кеңістікті виртуалды және актуалды деп екіге жіктейді. Виртуалды семантикалық кеңістікте мәтіннің бастапқы пайда болуындағы автордың алғашқы ойы (замысль) көрінсе, актуалды семантикалық кеңістік дегеніміз – мәтіннің тыңдаушы арқылы қабылдануы. Басқаша айтқанда, алғашқысы мәтіннің басталу кеңістігі болса, екіншісі мәтіннің аяқталу кеңістігі деп түсінеміз (Бабенко, Казарин, 2003: 50)

Маңғыстау петроглифтеріндегі мәтіннің семантикалық кеңістігі олардың астарындағы халықтық таныммен байланысты. Ол таным кейінгі ұрпақтың санасында

көмескілене бастаған дүние-жаратылыс туралы білімді қайта жаңғыртуға көмектеседі. Егер біз адамзат, оның жаратылуы, ғалам мен адам қарым-қатынасы туралы ежелгі танымды миф деп қарастыратын болсақ, осындай танымның өнерде танбалануы метамәтін арқылы кейінгі ұрпаққа символданып жетуі мүмкін (Аймұхамбет, Жұмағазина, Дәлелбекқызы, Айтуғанова, Сейпутанова, 2021: 200). Мысалы, әлемдік өмір ағашының бәйтерек, құрбандық бағаны арқылы берілуі, әлемнің жоғарғы, ортаңғы, төменгі қабаты туралы ұғымның төрт түлік бейнесіне сыйдырылуы т.б. Мәтіннің кумулятивтік қызметі ғасырлар бойы адамзат қалыптастырған білім мен мәдениетті сақтап жеткізуінде болып отыр. Олай болса, құлпытас беттеріндегі суреттер – тілсіз (бейвербалды) мәтіндер, қазіргі адамдар біле бермейтін тұңғияқ білім мен ақпараттың жеткізушісі, байырғы мифтерді жаңа мазмұнда жеткізуші метамәтіндер деп бағалаймыз.

Көне түркілік жартас суреттерінде (Алтай, Саян, Сібір, Моңғолия, Оңтүстік Қазақстан) міндетті түрде таутеке, арқарларға басымдық берілсе, Маңғыстау мен Үстірттегі қабір басындағы суреттердің басым көпшілігі жылқыларға арналады. Бұл аталған петроглифтердің жасы XVIII-XIX ғасырларды, яғни Маңғыстаудың адай кезеңін қамтитынын көрсетеді. Көшпенді жауынгер тайпа ретінде адайлардың дәстүрлі сурет өнерінде жылқы аса маңызды рөл атқаратыны сөзсіз.

Маңғыстау құлпытастарында бейнеленген жылқылар алдымен, әскери рухпен байланысты. Ат – жауынгер халықтың негізгі күші, қаруы, соғыс майданында аттан түсу, жығылу – жеңілудің белгісі. Адамдарды атымен бірге жерлеу үрдісі сақтарда, сарматтарда, түркілерде болғандығын археологиялық зерттеулер дәлелдейді (Археологические памятники Казахстана, 1978: 62). Ерте замандардағы батырларды атымен бірге жерлеу рәсімінің жұрнағы мұсылман дінінің тыйымдарына байланысты, кейінгі кезендерде құлпытасқа не кесене қабырғасына аттардың суретін салумен жалғасын тапқан. Құлпытастардағы аттар біреу немесе бірнешеу болуы мүмкін, ол бір орында тұрған немесе қимыл үстіндегі, тұл ат немесе салт мінілген ат түрінде кездеседі. Түгел кейіпмен шебер салынған суреттер де, жабайы сызбалар да, өлшемге сыймайтын аяқтары ұзын, денелері үлкен мифологиялық сипаттағы жылқылар да бар (18-19-суреттер). Қабір басындағы жылқылардың дені тұрқы үлкен, жалсыз, құйрығы сыпырғыдай ғана, басы кішкентай боп келеді. Маңғыстау петроглифтерін зерттеген З.Самашев пен Ж.Жетібаевтің еңбегінде Маңғыстау мен Үстірттегі жерлеу орындарында жылқы бейнелеріне сәйгүлік (адай жылқысы) және қазанат тәрізді қазақтың асыл тұқымды жылқылары алынғандығы айтылады (Самашев, Жетібаев, 2005: 20-21).

Авторлар дұрыс көрсеткендей, қабір басында бейнеленген жылқылар негізінен – айғырлар. 2018 және 2020 жылдардағы далалық экспедиция барысында бие (ұрғашы жылқы) бейнеленген санаулы құлпытастарды кездестірдік. Соның бірі – Қарауылкүмбет қойылымындағы күмбезтам (20-сурет) қабырғасына салынған «бие сауу» деп атауға болатын сюжетті сурет. Суретте биенің шоқтығына ұзын құрық сүйеліп, саууға дайындалған, биенің артқы аяқтарының арасы алшак, саудыруға бейімделген бие екені байқалады. Жалпы, үйретілген биенің басын байламай, құрық сүйеп қойып сауу – Маңғыстау өңірінде бар үрдіс. Құрық – жылқыны бағындыратын

бірден-бір киелі құрал. Оның да ар жағы өмір ағашымен байланысты. Үй артында жылқы байлайтын бағанды қазақтар *мама ағаш* дейді. *Мама ағашы, мама бие* атауларындағы *мама* сөзі Ұмай Ана ұғымымен байланысты. Бұл да жылқының Тәңірлік, аспандық, ана дүниелік сипатын танытады. Өмір ағашы ислам дініндегі сидрат аль-мунтаха – пейіште өсетін ғажайып ағаш туралы түсінікпен астасады. Архаикалық мәдениетке тән дүниенің мифтік бейнесі кейінгі дәуірлерге мәдениеттің бір деңгейі немесе үлгісі ретінде жетті. Оның мысалы ретінде қазақ эпостарындағы мифтік персонаждарды айтуға болады (Нұрдәулетова, Режепович, Жанат, Нұржанова, 2020: 763).

18-сурет. Ат үстінде үзенгіге тұрып, ат шылбырын ұстаған адам Жұбанияз Ата (XVIII ғ.), Маңғыстау облысы

19-сурет. Атка мініп, аң аулау Кентті Баба (X-XV ғғ.), Маңғыстау обл.

20-сурет. Бие сауу. Қарағашты әулие. (XV-XVIII ғғ.) Маңғыстау обл.

Құлпытастардағы жылқылардың дені ерттелмеген, үстінде иесі жоқ тұл немесе тағы жылқыларды елестетеді. Бұндай суреттердің семантикалық кеңістігі нені меңзейді? Үстінде иесі жоқ тұл ат – өлім концептісіндегі негізгі фреймдердің бірі. Иесі өлген атты жал-құйрығын кесіп, тұлдау қазақ салтында XIX ғасырдың екінші жартысына дейін сақталғандығы туралы М.Әуезовтің «Абай жолы» эпопеясы арқылы жақсы таныспыз. Аттың ерттелмеуі – оның адамзат құрығына түспеген тағылығын, еркіндігін көрсетеді. Сондай-ақ, мифтанушы С.Қондыбай «ерт, ерттеу» сөзінің түпкі этимологиясын «рет, тәртіп, жөн-жосық» сөздерімен байланыстыра келіп: «Жабайы, асау ат – хаос, тәртіпсіз ғалам. Оны қолға үйрету немесе ерттеу – хаосты жойып, тәртіп пен космос орнату болмақ» (Қондыбай, 2008: 344), – деп жазады. Сонда қабір басына салынған жылқы бейнесі хаос, яғни өлілер дүниесін мензесе керек.

Маңғыстау жерлеу орындарында бейнеленген жылқылардың көпшілігінің мойнында тұмар немесе қоңырау бар. Түйе, арқар, таутеке, басқа да жан-жануарлардың мойнына тағылмаған тұмардың жылқыға ғана тағылуының астарында не жатыр?

Аттың мойнына тұмар не қоңырау тағу – аттың құрбандыққа арналғандығының белгісі. Ол туралы С.Әжіғалидың «Генезис...» еңбегінде жан-жақты баяндалған. Ғалымның пайымдауы бойынша, ертеде сақтар (скифтер) құрбандыққа шалатын атты байлайтын бағанға қоңырау іліп қойған. Сақ қорғандарынан табылған ат-эбзелдері мен аттың қаңқасының жанындағы қоңыраулар – осының дәлелі (Ажигали, 2001: 175). Сондай-ақ, жылқы сияқты киелі жануарға көз тимесін деп, мойнына тұмар байлап қоятын да ырым болған (Самашев, Жетібаев, 2005: 21-22). Ат пен тұмардың киелі байланысы Айрақты тауындағы сурет-композицияда жақсы көрініс тапқан (Медоев, 1979: 75-76 кестелер). Халықтық таным бойынша, жылқы –

байлықтың, сән-салтанаттың символы. Ал еркек жылқылар (айғыр) көбею, өсіп-өнуді білдіреді. Сол арқылы қазақтың қайтыс болған адам туралы «арты қайырлы болсын» деген тілегінің астары байқалады. Яғни құлпытасты безендіруші тұлға марқұмның артындағы ұрпақтарына сән-салтанат, байлық, көбею тілейді.

Түркі халықтарынан башқұрттарда, хакас, тувада, Каспий бойын жайлаған қазақтарда (Маңғыстау) мифологиялық теңіз жылқысы – суындар туралы аңыз кең жайылған. Бірақ, бір қызығы, Маңғыстау мен Үстірттегі «өлілер шығанағында» сақталған петроглифтерде қанатты жылқылар көрінбейді.

Маңғыстау петроглифтеріндегі келесі тақырып – түйе малымен байланысты. Ғалымдар ерте дәуірлердегі петроглифтерде түйелердің басты орында болғанын айтады. Әсіресе, екі өркешті (айыр) түйелердің культтық бейнесі көптеген сценаларда басқа жануарлардың ұсақ бейнелерінің ортасында ерекше үлкен тұрпатта берілуімен айшықталады. Оңтүстік Қазақстандағы Арпа Өзен жартасынан анықталған культтік сценада екі метрлік алып түйеге екі қолдарын көкке көтеріп, табынып тұрған адамдар бейнеленген. Ежелгі сақтар мен сарматтардан қалған өнер қолданбалы туындыларында жабайы түйелердің (қаптағайлардың) таңқаларлық бейнесін кездестіреміз, соның бірі – айыр түйелердің (бактрияндардың) жыртқыш аңдармен, кейде өзара шайқасын бейнелейтін сценалар. Түйелер қола және темір дәуіріндегі петроглифтерде сценалардың басты персонаждары болса, кейінгі кезендерде түйе бейнесінің қатардағы көп суреттердің біріне айналғаны байқалады, яғни түйелердің культтық мәні әлсірейді (Кадырбаев, Марияшев, 1977: 178-179). Маңғыстау құлпытастарындағы түйелер әр түрлі, олардың негізгілері екі өркешті айыр түйе немесе бура, бір өркешті нар мая немесе нар (еркек түйе) және қатепті нар. Түйелердің сағалығында – бұйдасы, мойынында белгісі бар (21, 22-суреттер).

21-сурет. Жалғыз өркешті нар мен еркек бота және имур, салор тайпаларының таңбалары Күйеу там (XVI-XVII ғғ.) Маңғыстау обл.

22-сурет. Қос өркешті айыр түйе. Жарылғас Ата (XIX ғ.) Маңғыстау обл.

Қазақ дүниетанымында түйенің мифологиялық бейнесі о дүниемен байланысты. С. Қондыбай: «Мифологиялық түйе – екіұдай сипатты мақұлық. Ол жақсы да, жаман да сипатты сақтайды. Бірінші – төменгі дүние, арғы дүние персонификациясы... Екінші – түйе арғы, бастапқы дүние, кейінірек төменгі дүниенің тұлғасы ретінде білім мен танымға ие (мысалы, Ойсылқара). Сондай-ақ, осы сипатқа ие батырдың, бақсының, би-абыздың, сәуегей дауашының мініс малы болып суреттеледі» (Қондыбай, 2008: 326), – деп жазады. Түйенің мифологиялық бейнесі бізге Заратуштраның, Мұхамбет пайғамбардың көлігі ретінде, Асанқайғының, Қорқыт Атаның, Манас батырдың желмаялары, Қара Бура әулиенің киесі болған қара бура т.б. арқылы жақсы таныс. Сондай-ақ, көне заманнан келе жатқан ғұрып бойынша қайтыс болған адамды жерлеу орнына

түйеге артып апару салты бар. «Қабір басына барғанда түйенің екі құлағын таңып тастау керек. Себебі қабір азабын тартып жатқан өлілердің шыңғырған дауыстарын түйе ести алады екен. Ол дауыстардың сұмдық үрейлі болатыны соншалықты, естіген түйе шыдамай, жынданып, құтырып кетуі мүмкін» деген әңгімелерді де үлкендерден естіп өстік. Сонда түйе арғы дүниенің де даусын естуге қабілетті ерекше жаратылыс, киелі жануар. Бұдан шығатын қорытынды, өлілерге арналған жазба-таңбаларда төрт түлік малдан түйе мен жылқы малының айшықталуы ежелгі заманнан сақталып келген протүркілік танымның жұрнағы болуы керек. Жылқы мен түйенің киелілік сипаты, дүниенің жаратылуы мен жоғарғы және төменгі дүниені байланыстырушы медиаторлық образын қабір басындағы сурет-сызбалар, тілсіз эпитафиялар арқылы белгісіз шебер мәңгілікке бәдіздеп қалдырған.

Қабір басында бейнеленген арқарлар мен арлан бөрі ненің нышаны? Тағы да мифтанушы С.Қондыбайдың ғылыми пайымдауына сүйенеміз: «Қасқыр – аспан аңы. Айтылып кеткен қасқыр тотемі осы аспандық образға байланысты. Олардың барлығында да қасқыр «аспандық», яғни көк бөрі, бұл көк түс емес, көк аспандық деген сөз» (Қондыбай, 2008:328).

Қасқыр немесе бөрі құлпытастарда көп кездеспейді. Тек бір ғана жерден, Маңғыстау облысының Қаракия ауданының территориясында орналасқан Күйеу там мазарының қабырғасынан айға атылған арлан бөрінің суретін кездестірдік. Зерттеушілер (археологтар, тарихшылар) Күйеу там кесенесін XVI-XVII ғасырларға жатқызады. Аңыз бойынша Шопан Ата, оның жалғыз қызы, болашақ күйеу баласы жау қолынан мерт болған. Күйеу там Шопан Атаның күйеу баласына арналып тұрғызылған. Күйеу тамның қабырғасында әйел адамның сыңар сырғасы әлде өңіржиегінің суреті салынған. Бұл марқұмның қосыла алмай қалған жарын меңзейтін нышан деп ойлаймыз. Күйеу тамнан 3 шақырым қашықтықта Шопан Ата жерасты мешіті бар. Атаның өзі және қызы осы жайға жерленген. Шопан Атаның өмір сүрген кезеңін зерттеушілер шамамен X ғасыр деп көрсетеді. Күйеу тамның салынған кезеңі де сол шамада болуы керек. Бұл кезеңде Маңғыстауға түрлі оғыз, қыпшақ тайпалары келіп-кетіп жүрген. Күйеу там қабырғаларында оғыздың қынық, имур, салор, жәуміт тайпаларының таңбалары бедерленген (Нұрдәулетова, 2021: 100-102). Олай болса, айға атылған арлан образының семантикалық астарын осы тайпаларға қатысты танымнан іздеу қажет (23-24-25-суреттер).

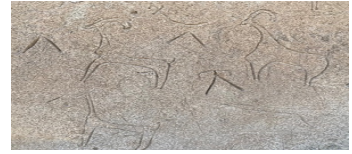
Маңғыстау петроглифтеріндегі аңдар бейнесінде жылқы мен түйеден кейінгі орында арқарлардың (таутеке сирек кездеседі) суреті тұр. Арқарды қасиетті аң ретінде кие тұтудың іздері Маңғыстауда әлі де сақталған. Бекет Ата жерасты мешітінің айналасындағы арқарларды «Атаның арқарлары» деп, оларды аулауға, қандай да бір қиянат жасауға тыйым салынған.

23-сурет. Айғырдың суреті және әйелдердің әшекейі

24-сурет Арлан бөрі, айғыр және жәуміт, қынық, салор тайпаларының таңбалары Күйеу там (XVI-XVII ғғ.)

25-сурет. Арқарлар. Масат Ата (X ғ.). Маңғыстау обл.

Маңғыстау жерлеу орындарында бұқаның суреті кездеспейді. А.Медоев мұз дәуірінің аяқ шеніне қарай мүйізтұмсық алғашқы бизон мен алғашқы сыйыр тұқымдас түрлердің құрып бітуіне байланысты олардың жартаста бейнелеу дәстүрі Сарыарқада тоқтап қалады да жаңа тас ғасырының аяқ кезінде Сарыарқаның жартастас беті өнерінде бұқа бейнесі қайта көрініс беретінін жазады (Медоев, 1979: 169). Зерттеушілер М.К.Кадырбаев пен А.Н. Марияшев археологиялық қазба деректеріне сүйеніп, түрлердің қаңқалары неолит, қола дәуірі ескерткіштерінен табылған, ал Қазақстанда жартастас бетінде бұқалардың (бизондардың) бейнелене бастауы шамамен б.э.д. II мың жылдықтардың арғы жағында болуы керек, Н.К.Верещагин мен Н.Н.Мельникованың деректері бойынша, Алтайды түрлар XVIII ғасырдың ортасына дейін мекендеген деген пікір айтады (Кадырбаев, Марияшев, 1977: 171-172). Франциядағы Ласко үңгірінен табылған Ежелгі палеолит дәуірі адамдары салған «Аңшылық» деп аталатын суреттерде адамдардың алып бизондарды аулау сәті бейнеленген.

26-сурет. Ласко үңгірінен табылған сурет «Аңшылық»(Wikipedia)

27-сурет. Аң аулау. Стамбул университетінің археологиялық музейі

28-сурет. Аң аулау. Жарылғас Ата (XVIII ғ.)

Арыслантепе (Ефрат өзенінен оңтүстік батысқа қарай 12 км қашықтыққа созылып жатқан Малатъя жазығы, қазақша – Арыстан төбе) археологиялық қазбадан адамдардың бизон әлде алып қабан аулаған суреті табылған (Стамбул археологиялық мұражайы). Осыған ұқсас «алып аң аулау» сценасын экспедиция барысында ХҮІІІ ғасырда салынған Жарылғас Ата кесенесінен таптық. Бұл Маңғыстау жерлеу орындарындағы «атқа мініп аң аулау», «бие сауу», «ботасын емізген інген» сияқты сюжетті суреттерді жаңа тақырыппен байыта түсетіні сөзсіз. Бірақ бизон, қабан сияқты алып аңдарды аулау сценасы Маңғыстау жерлеу орындарында аса көп емес. Маңғыстау жерлеу орындарында (құлпытастарда, сандықтастарда, кереге там, кесене қабырғаларында) адам бейнесі көп кездеспейді, негізінен ат үстіндегі салт ат-

тыларды көреміз, олардың да бейнесі анық сурет емес, сызбалар (төрт бұрыш, үш бұрыш, дөңгелек), сызықтар түрінде болып келеді. Дегенмен соғыс, аңшылық, жекпе-жек айқас, жарыс түріндегі сценалардың ортасында жүрген түрлі қимыл үстіндегі адамдарды байқауға болады.

Экспедиция мүшелерінің ерекше назарын аударған бір құлпытас туралы айтып өткіміз келеді (29-сурет). Сейсем Ата пантеонында үлкен сандықтастың (саркофаг) бас жағына трапеция формасында орнатылған құлпытастың дәл ортасында әйел адамның бейнесі бедерленген. Шашын төбесіне түйген, бет жүзі жоқ (жел, жаңбыр әсерінен өшіп кетуі де мүмкін), екі қолын бүйіріне таяу ұстаған, етегі трапеция, жіңішке белінде белбеуі бар, аяқтары түп-түзу, қысқа. Айналасында үлкен қайшы, тарақ және шаш түйреуіш бедерленген. Құлпытастың төменгі жағында, сандықтастың бетінде адай таңбасы – жебе ойып салынған. Сандықтастың қақпағын мүк басып, қарайған. Марқұмның аты-жөні туралы дерек жазылмаған. Суреттерге қарап мынадай болжам айтуға болады: бұл жерде жерленген – әйел адам, ол өмірде тігіншілікпен айналысқан шебер немесе шаштараз болуы мүмкін. Ана дүниеде де кәсібін жалғастырады деген сеніммен қабіріне оның тірідегі құралдары бейнеленген. Қазақта тағы да мынадай наным бар: өмірде қолөнермен айналысқан (тоқыма, кілем, алаша тоқитын, киім тігетін, киіз үйдің құрал-жабдықтарын жасайтын шебер) әйел адам қайтыс боларда қолымен жасаған дүниелерін, құралдарын қимай, біразға дейін жаны шыға алмай қиналатын көрінеді, сол кезде жанына әкеліп, инесін, алаша, кілем тоқитын құралдарын сындырып, жіптерін қиса, адамның жаны жеп-жеңіл шығып кетеді. Мына құлпытастағы суреттерде осы нанымның іздері де болуы мүмкін.

29-сурет. Сандықтас үстіне қойылған құлпытастағы әйел бейнесі.
Сейсем Ата пантеоны, Маңғыстау.

Қорытынды. Маңғыстау жерлеу орындарындағы суреттер осы аймақты мекендеген ежелгі сақ, ғұн тайпаларының, оғыздар мен қыпшақтардың, ноғайлылардың, кейінгі адайлардың дүние танымын жинақтаған ерекше өнер жиынтығы деуге болады. Маңғыстау петроглифтері туралы А. Медоевтың: «Бұл адайлардың еуразиялық шаманизм мен Түркістан, Хорасан шайқылары әкелген суфизм тұжырымдамасының тоғысуынан туған дүниетанымның нәтижесі еді» (Медоев, 1979: 171), – деген бағасының астарында үлкен мән бар. Қабірусті суреттері арқылы берілген тілсіз мәтіндер тек өмір мен өлім, ана дүние мен осы дүние, фәни мен бақи арақатынасын ғана бейнелеп қоймайды, сонымен бірге адамзаттың мамыражай өмірі, тұрмыс-тіршілігі, кәсібі, дүниеге көзқарасы да қоса беріледі. Соған қарағанда, өлілерге арналған тас қабірлер адамзаттың мәңгілік тарихы жазылатын тас кітаптары сияқты,

сол заманның (Маңғыстауда ХІХ ғасырдың аяғы ХХ ғасырдың басында там салатын, оның қабырғаларын әсем өрнектермен, түрлі сурет-сызбалармен, құлпытастарды жазулармен безендіретін арнайы ұсталар, шеберлер болған) қас шеберлерінің ой-талғамымен, білім-парасатымен кейінгіге аманатталған киелі мәтіні деуге болады. Осы мақалада Маңғыстау жерлеу орындарындағы қабірусті суреттері бейвербалды мәтіндер – эпитафияның бір түрі ретінде қарастырылды. Археология, этнография, таңбатану ғылымдарының зерттеу нысаны болып келген петроглифтерге филологиялық (мәтінтаным, этнолингвистика) аяда зерттеу жүргізуге алғаш рет талпыныс жасалды.

Мақала ҚР БҒМ грантымен қаржыландырылатын «AP08856996 Маңғыстау аймағындағы сакралды мәтіндердің концептуалды кеңістігі (жырдулық мәтіндер, эпитафиялық жазба мәтіндері, петроглифтер)» ғылыми жобасы аясында жазылды.

Нурдаулетова Б.И.¹, Нуржан А.С.²

*Каспийский университет технологии и инжиниринга им Ш.Есенова,
Ақтау, Казахстан*

e-mail: nurdauletova@mail.ru, aygece@mail.ru

ORCID ID: 0000-0002-6911-6509, 0000-0002-7897-8477

Сакральная семантика изображений в захоронениях (на примере Мангистауской области)

Аннотация. Тайна надгробных надписей находится очень глубоко. Ученые считают, что родиной эпитафий считается древняя Греция. Сам термин происходит от греческого ἐπιτάφιος (epitaphios) – что означает «надгробный». Оставлять надписи об умерших на надгробиях обычай встречающийся в культурах древнего Шумера, Вавилона, Персии, и Египта.

Особенность нашей статьи в том, что изображения на стенах надгробий, гробниц, и мавзолеев, также рассматриваются как эпитафии и анализируются как священный текст.

Тема присущая тексту, передача информации, коммуникация, языковая и неязыковая коммуникация, познание, эмоция, экспрессия и даже фактор адресата определяются сакральной природой изображений. Имеются историко-этнографические, археологические исследования изображений в захоронениях, однако необходимо изучать надгробные изображения как систематический текст и изучать их в литературном, лингвистическом и когнитивном контексте. Потому что изображения на надгробиях – это целый текст, отражающий мифологические знания древних людей, жизнь общества в более поздние времена, философские и религиозные взгляды на жизнь и смерть.

В статье анализируются определения эпитафии в современном литературоведении, текстологии, взгляды на жанровую природу и текстологические особенности эпитафий.

Сопоставляются надгробные надписи и изображения раннего мира и изображения (петроглифы) более поздних погребений, понятия и познания присущие тюркским народам, их следы, сохранившиеся в традициях казахского народа, объясняются изображениями на надгробиях. Изображения на надгробиях рассматриваются как цельный текст, связанный с фактором адресата.

Ключевые слова: места захоронения, надгробия, петроглифы, фактор адресата, текст, эпитафия, семантическое пространство текста.

Nurdauletova B.I., Nurzhan A.S²

*Caspian University of Technology and Engineering named after Esenov,
Aktau, Kazakhstan*

e-mail: nurdauletova@mail.ru, aygece@mail.ru

ORCID ID: 0000-0002-6911-6509, 0000-0002-7897-8477

Sacred semantics of images in burial places (on the example of Mangystau region)

Abstract. The mystery of epitaphs lies very deep. Scientists believe that ancient Greece is considered to be the birthplace of epitaphs. The term itself comes from Ancient Greek ἐπιτάφιος (epitaphios) - which means «at, over» and «tomb». The custom of leaving inscriptions about the dead on tombstones is found in the cultures of ancient Sumer, Babylon, Persia, and Egypt.

The peculiarity of our article is that the images on the walls of gravestones, tombstones, and mausoleums are also considered as epitaphs and analyzed as a sacred text.

The theme inherent in the text, the transfer of information, communication, linguistic and non-linguistic communication, cognition, emotion, expression and even the addressee factor are determined by the sacred nature of images. There are historical, ethnographical, archaeological studies of images in burials, however, it is necessary to study burial images as a systematic text and study them in a literary, linguistic and cognitive context. Because the images on tombstones are a whole text that reflects the mythological knowledge of ancient people, the life of society in later times, philosophical and religious views on life and death.

The definitions of epitaphs in modern literary criticism, textual criticism, views on the nature of genre and textual features of epitaphs are analyzed in the article.

Grave inscriptions and images of the early world and images (petroglyphs) of later burials are compared, the concepts and knowledge inherent in the Turkic people, their traces, preserved in the traditions of the Kazakh people, are explained by the images on the tombstones. Images on tombstones are considered as a whole text associated with the factor of the addressee.

Keywords: burial places, tombstones, petroglyphs, addressee factor, text, epitaph, semantic space of the text.

Информация об авторах:

*Нурдаулетова Бибайша Ильясқызы, доктор филологических наук, профессор. Каспийский университет технологии и инжиниринга им Ш.Есенова. г.Ақтау, Мангистауская обл., Республика Казахстан.
E-mail: nurdauletova@mail.ru., ORCID ID: 0000-0002-6911-6509*

Нуржан Айсара Светкалиевна, магистр востоковедения, специалист по турецкому языку, Каспийский университет технологий и инжиниринга им. Ш.Есенова. электронная почта: aygece@mail.ru, ORCID ID: 0000-0002-7897-8477

Әдебиеттер:

Ажигали С. Батыс Қазақстанның дәстүрлі жерлеу-культтік сәулет өнерінің генезісі. Алматы: Ғылым, 1994. – 260 б. (Орыс)

Арутюнян Э. Б. Эпитафия мәтіндеріндегі полиадресаттың генезісі туралы // А.И.Герцен ат. Ресей мемлекеттік педагогикалық университетінің Хабарламасы.. СПб., 2008. № 85. Б. 142-149. (Орыс.)

Қазақстанның археологиялық ескерткіштері, Алматы: Ғылым, 1978. – 162 б. (Орыс.)

Аймұхамбет, З.А., Жұмағазина, А., Дәлелбекқызы, А., Айтуғанова, С.Ш., Сейпутанова, А.Қ. Метамәтін құрылымындағы

мифтік символизм // Astra Salvensist, 2021, 2021, стр. 199–210 ISSN-E: 2393-4727 ~ ISSN-L: 2344-1887 (Ағылш.)

Бабенко Л.Г., Казарин Ю.В. Көркем мәтінге лингвистикалық талдау жасау. Мәскеу: Флинта-наука, 2003. - 495 б. (Орыс.)

Гальперин И.Р. Мәтін лингвистикалық зерттеу объектісі ретінде. Мәскеу: Наука, 1981. - 134 б. (Орыс.)

- Қаракузова Ж.К., Хасанов М.Ш. Қазақ мәдениетінің ғарышы. Алматы: Наука, 1993. - 132 б. (Орыс.)
- Қондыбай С. Қазақ мифологиясына кіріспе. Алматы: Арыс, 2008. – 376 б. (Қаз.)
- Ложкова А.В. Әдеби эпитафия: жанрлық ерекшелік мәселесі. Орал филологиясы хабаршысы № 4. - 2018. - Б 56-64 (Орыс.)
- Медоев А.Г. Жартастарға салынған суреттер. Сары Арқа, Маңғышлақ. Бірінші бөлім. Алматы: Жалын, 1979. - 174 б. (Орыс.)
- Нұрдаулетова Б.И. Тарғыл тастағы таңбалардың сакралды мәні. Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ Хабаршысы № 4 (184). – 2021. – 91-107 бб. <https://doi.org/10.26577/EJPh.2021.v184.i4.ph9> (Қаз.)
- Нұрдаулетова, Б.И., Режепович, Б.С., Жанат, С., Нұржанова, А.С Мәулімнияз-Едиге поэмасындағы мифопоэтизмдер // Орсион (Венесуэла) V 36.2020. ISSN 1012–1587, Scopus, CiteScore 0,06, Том 36. Арнайы № 26. Б. 751–765. (Ағылш.).
- Самашев З., Жетібаев Ж. Қазақ петроглифтері. Алматы: Иль-Тех-Кітап, 2005. – 134 б. (Қаз.)
- Таниева Ж.К. Қазақ қоғамының рулық ұйым құрылымындағы таңба белгілерінің орны. Хабаршысы ПМУ. № 4. 2007. 113-125 бб. (Орыс.)
- Тілеубердиев Б. «Жылқы, түйе» атауларының қазақ ономастикалық кеңістігінен алатын орны. Ізденіс. №1. 2006. – 154-158 бб. (Қаз.)

Литература:

- Ажигали С. Генезис традиционной погребально-культурной архитектуры Западного Казахстана. Алматы: Ғылым, 1994. – 260 б. (рус.)
- Арутюнян Э. Б. О генезисе полиадресованности в текстах эпитафий // Из-вестия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена. СПб., 2008. № 85. С. 142-149. (рус.)
- Археологические памятники Казахстана, Алматы: Наука, 1978: 62 (рус.)
- Аймухамбет З.А., Жумагазина А., Далелбекқызы А., Айтуганова С.Ш., Сейпутанова А.К. Мифический символизм в структуре метатекста // Astra Salvensis, 2021, стр. 199–210 ISSN-E: 2393-4727 ~ ISSN-L: 2344-1887 (рус.)
- Бабенко Л.Г., Казарин Ю.В. Лингвистический анализ художественного текста. Москва: Флинта-наука, 2003. -495 с. (рус.)
- Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. Москва: Наука, 1981. – 134 с. (рус.)
- Кадырбаев М.К., Марияшев А.Н. Наскальные изображения хрепта Каратау. Алматы: Наука, 1977. – 192 (рус.)
- Қаракузова Ж. К., Хасанов М. Ш** Космос казахской культуры. Алматы: Наука, 1993. – 132 с. (рус.)
- Қондыбай С. Введение в казахской мифологии. Алматы: Арыс, 2008. – 376 с. (каз.)
- Ложкова А.В.. Литературная эпитафия: проблема жанровой специфики. Уральский филологический вестник № 4. – 2018. – С 56-64 (рус.)
- Медоев А.Г. Графюры на скалах. Сары Арқа, Маңғышлақ. Часть первая. Алма-Ата: Жалын, 1979. – 174 б. (рус.)
- Нурдаулетова Б.И. Сакральные значения тамговых знаков на цветных камнях. Вестник КазНУ им әл-Фараби № 4 (184). – 2021. – С. 91-107. <https://doi.org/10.26577/EJPh.2021.v184.i4.ph9> (каз.)
- Нурдаулетова Б.И., Режепович Б.С., Жанат С., Нуржанова А.С. Мифопоэтизмы в поэме Маулимнияз-Едиге // Орсион (Венесуэла) V 36.2020. ISSN 1012–1587, Scopus, CiteScore 0,06, Том 36. Спец № 26. Б. 751–765. (англ.)
- Самашев З., Жетібаев Ж. Казахские петроглифы. Алматы: Иль-Тех-Кітап, 2005. – 134 с. (каз.)
- Таниева Ж.К. Роль тамговых знаков в структуре родовой организации казахского общества. Вестник ПМУ №4. 2007. С. 113-125 (рус.)
- Тілеубердиев Б. Место имен «конь, верблюды» в казахском ономастическом пространстве. Поиск. №1. 2006. – С. 154-158. (каз.)

References:

- Azhigali S. (1994). *Genesis tradicionnoy pogrebal'no-kul'tovoj arhitektury Zapadnogo Kazahstana* [Genesis of the traditional funerary-cult architecture of Western Kazakhstan]. Almaty: Gylm, - 260 p. (in Russ).
- Arutyunyan E. B. (2008). O genezise poliadresovannosti v tekstah jepitafij [About the genesis of polyaddressing in the texts of epitaphs] Rossijskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta im. A. I. Gercena [Proceedings of the Russian State Pedagogical University]. A. I. Herzen. SPb., 2008. No. 85. P. 142-149. (in Russ).
- Arheologicheskie pamjatniki Kazahstana [Archaeological monuments of Kazakhstan], Almaty: Nauka, 1978. – 190 p. (in Rus).
- Aimukhambet, Z.A., Zhumagazina, A., Dalelbekkyzy, A., Aituganova, S.Sh., Seiputanova, A.K. (2021) *Mythical symbolism in structure of meta-text // Astra Salvensisthis link is disabled, 2021, стр. 199–210* ISSN-E: 2393-4727 ~ ISSN-L: 2344-1887 . (in Eng.)
- Babenco L.G., Kazarin Yu.V. (2003) *Lingvisticheskij analiz hudozhestvennogo teksta* [Linguistic analysis of a literary text]. Moscow: Flinta-nauka, -495 p. (in Russ).
- Galperin I.R. (1981) *Tekst kak ob#ekt lingvisticheskogo issledovaniya* [Text as an object of linguistic research] Moscow: Nauka, - 134 p. (in Russ).
- Kadyrbaev M.K., Mariyashev A.N. (1977) *Naskal'nye izobrazheniya hrepta Karatau* [Rock carvings of the Karatau ridge] Almaty: Nauka, 1977. – 192 p. (in Russ).
- Karakuzova Zh.K., Khasanov M.Sh. (1993) *Kosmos kazahskoj kul'tury* [Cosmos of Kazakh culture] Almaty: Nauka, - 132 p. (in Russ).
- Kondybay S. (2008) *Khazaq mifologijasyna kirispe* [Introduction to Kazakh mythology] Almaty: Arys, 2008. - 376 p. (in Kaz.)
- Lozhkova A.V. (2018). *Literaturnaja jepitafija: problema zhanrovoj specifiky* [Literary epitaph: the problem of genre specificity] *Ural'skij filologicheskij vestnik* [Ural Philological Bulletin] No. 4. – P. 56-64. (in Russ).
- Medoev A.G. (1979). *Grafjurny na skalakh. Sary Arka, Mangyshlak*. [Engravings on the rocks. Sary Arka, Mangyshlak]. *Chast' pervaja* [Part one] Alma-Ata: Zhalyn, - 174 p. (in Russ).
- Nurdauletova B.I. (2021). *Taryl tastaŕy tañbalardyñ sakraldy мәni* [Sacred meanings of tamga signs on colored stones]. *Әl-Farabi atyndary KazUU Habarshysy* [Bulletin of KazNU named after el-Farabi] No. 4 (184). - P. 91-107. <https://doi.org/10.26577/EJPh.2021.v184.i4.ph9> (in Kaz.)
- Nurdauletova, B.I., Rezhepovich, B.S., Zhanat, S., Nurzhanova, A.S (2020) *Mythopoeticisms in the epic poem maulimniyaz-edige Opcion (Venezuela)* V. 36. ISSN 1012–1587, Scopus, CiteScore 0,06. Volume, 36. (Special Edition 26), P 751–765. (in Eng.)
- Samashev Z., Zhetibaev Zh. (2005) *Қазақ петроглифтері. [Kazakh petroglyphs]* Almaty: II-Teh-Kitap, - 134 p. (in Kaz.)
- Tanieva Zh.K. (2007). *Rol' tamgovyh znakov v strukture rodovoj organizacii kazahskogo obshhestva*. [The role of tamga signs in the structure of the tribal organization of the Kazakh society] *Vestnik PMU* [Bulletin of Pavlodar State University]. No. 4. P. 113-125. (in Russ.)
- Tileuberdiev B. (2006) «Zhylyk, tÿje» ataularynuñ қазақ onomastikalық кеңістігінен alatyn orny [Place of the names “horse, camel” in the Kazakh onomastic space] *Izdenis. №1. – 154-158 bb.* (in Kaz.)